

UDK 821.163.4.09

Vuk MINIC

TRAGAJUĆI ZA LELEKOM*

Već smo pokušali da geografskim osmislimo lelekanje kao običaj i lelek kao oblik muškog glasnog izražavanja žalosti.¹

Dalja istraživanja pokazala su tačnost teze po kojoj je, u našim prostorima, lelek karakterističan samo za Crnogorce i Malisore (Albance katolike istočno od Titograda). Svoje dalje interesovanje usmjerili smo na pogranične djelove SR Crne Gore i doznali sljedeće:

– u opštini Rožaje, koja graniči sa SR Srbijom, leleču u selima prema ivangradskoj opštini, tj. prema unutrašnjosti, dok u dva sela ove opštine koja su bliža Srbiji ljudi ne leleču;

– isto tako ima sela u opštini Tutin (SR Srbija) u kojima je lelekanje kao običaj još živo;

– u opštini Pljevlja, koja graniči sa SR Srbijom i SR Bosnom i Hercegovinom, lelek je živ na lijevoj obali rijeke Čehotine (ka unutrašnjosti Crne Gore), a nema ga na desnoj obali Čehotine (prema Srbiji i Bosni).

*

Kada je riječ o leleku kod Albanaca, da podsjetimo na knjigu mr Ali M. Ahmeti – *Vajtmët dhe gjëmet Shqiptare të Plavës dhe Gucisë*² kojom autor pomiče granicu leleka kod Albanaca i na prostor Plava i Gusinja. Autor tvrdi da u ovom kraju leleču Albanci obje vjeroispovijesti – muslimanske i katoličke. Ipak, osnovne karakteristike leleka „lelekača muslimanske vjeroispovijesti“³ ukazuju na to, da se to njihovo glasno žaljenje za pokojnikom ne može ni prihvatiti kao lelek, jer se lelek, po pravilu, razlikuje od tužbalice i melodijom, i tekstom, i mjestom, i načinom izvođenja.

* Tekst „Tragajući za lelekom“ objavljen je u knjizi Vojislava Minića *Domaće i ruske teme* (Obod, Cetinje, 1990, str. 89–97). Priredio ga je i strukturi časopisa prilagodio Nikola Popović.

¹ Naš rad „Lelekanje i lelek u Crnoj Gori“, *Zbornik radova 1989. 35. kongresa SUFJ*, Titograd, 1988, str. 129.

² Mr Ali M. Ahmeti: *Vajtmët dhe gjëmet Shqiptare të Plavës dhe Gucisë*, biblioteka „Koha“, NIO Pobjeda, Titograd, 1986.

³ Isto, str. 90.

O tome kako leleću (kako su lelekali) Albanci imamo autentično svjedočenje češkog pisca Jozefa Holečeka iz 1882. godine. Holeček se, kao gost Marka Miljanova, zatekao u kući poznatog crnogorskog pisca u momentu kada je vojvodi umro petogodišnji sin jedinac Savo. Albanci su najavili vojvodu Marku i na pokajanje došli dan poslije Savove sahrane u vojvodinu kuću na Medunu. Holeček je to vidio i čuo ovako:

„Iznenada je odjeknuo pred kućom jezovit lelek iz muških grla, tako jezovit, da je probo srce kao mač i sledio krv u žilama, tako divalj kao kad bi lavica u pustinji zavijala za svojim izgubljenim mladunčetom. Otvorila se kapija i u dvorište je ušlo jedanaest ljudi. Jedan je išao na čelu sam, a ostali dva po dva. Gologlavi su i s otkrivenih glava se spuštaju raščupani perčini, koje vjetrić leprša. Rukama su se podbočili, glave su im pognute i stupaju korak po korak, nogu pred nogu, ljuljajući se i tresući, da bi im hod bio nesiguran. Izgled im je očajnički. Vođa se osvrne i vikne jakim glasom: ‘Gdje je Savo?’ Ljudi za njim odgovaraju jecanjem. A predvodnik opet: ‘Gdje je Savo? Je li istina što pričaju vuci po gorama, lisice po pećinama i orlovi na visokim liticama da je došla smrt u kuću Marka Miljanova i iščupala sivome sokolu zlatno pero, sa drveta obrala zlatnu jabuku. Dajte mi najbržeg konja da stignem krvnicu! Avaj, konj mi ne treba, jer za izgubio očni vid, koji mi ispila teška tuga. Ko će me utješiti? Ko će na moje rane priviti ljekoviti melem? Na cijelom svijetu nema bilja koje bi moglo izliječiti moju tugu. A i ja sam došao da tebe tješim Marmiljane? Jezik mi je zanijemio, ruke i noge mi se oduzimaju. Tuga mi je srce razglodala kao crv topolu nad vodom. Ne treba je tebi, Marmiljane, već ti meni da kaneš u moje ljute rane rosu utjehe, jer ti si ognjilo, a ja trud’.

Ponavljam riječi žalopojke onako kako su mi bile protumačene napominjući da su bile raščlanjene u pjesmi sa ritmom trohejskog osmerca; dva i dva stiha su se slikovala. Poslije svakog distiha pjevač napravio malu pauzu koju bi ostali ispunili očajnim ridanjem i jecanjem. Pri dužoj pauzi ljudi bi se ispravili, glave zabacili unatrag i počeli da se toliko udaraju pesnicama u ispupčene prsi, da je daleko odjekivalo, a tresli su se kao da ih je uhvatila najžešća groznica ili kao da bi htjeli da stresu glavu s ramena. Dok se tako svaki tukao, puštali su nejasne zvuke užasa kao da su njihove iskolačene oči gledale u najdublju paklenu provaliju. Pošto su se dosta izudarali u grudi, raširili su prste i pravili su pokrete kao da grebu lice i čupaju perčin; ali su se morali zadovoljiti samo imitiranjem onoga kako se pokajnice za mrtvim unakazuju, jer je to bio uslov pod kojim ih je Marko pustio u svoju kuću. Potom su opet nastavili s plaćem i pauze ispunjavali na isti način. Pored Marka su prolazili, ko da ga ne vide, u sobu u koju je ležao mrtvac. Tu su se bacili na pokojnikovu zaostavštinu, ljubili je i oslovljavali. Odjednom kao da ih je neko presjekao. Utišali su se i polako odlazili pored majke, kojoj je svaki rekao poneku riječ

utjehe. Gospođa Steva je primala izjave njihovog saučešća kao kraljica zakletvu na vjernost, klimajući ćutke glavom na pozdrave i nježno se osmjehujući. Napustili su dvoranu. Na verandi ih je čekala Markova čeljad; poslužila su pokajnice po jednom čašom rakije. Govornik je u ime svih drugova podigao čašu i izgovorio kratku zdravicu na albanskom jeziku. Ispili su rakiju i otišli laganim korakom, pognute glave ali mirnog izraza.“⁴

*

Na Filozofskom fakultetu u Rostovu na Donu, 18. septembra 1988, poslije predavanja o crnogorskom folkloru, u kome je bilo govora i o leleku, pa i tonski zapis autentičnog leleka iz sela Prošćenja (opština Mojkovac), nastavnik ovog fakulteta Rostovskog državnog univerziteta N. D. Kotovčihina ukazala je na postojanje leleka i u SSSR-u. Evo najkraćih podataka:

– Alani (savremeni naziv inače saveza nomadskih plemena koja su svojevremeno živjela između Volge i Dona). Njih su 372. godine razbili Huni, pa se glavnina Alana koja je preživjela ovaj udar naselila na sjeverni Kavkaz, gdje i danas žive u Autonomnoj Republici Osetiji sa glavnim gradom Ordžonikidze.

„Alani imaju“, priča N. D. Kotovčihina, „žensko naricanje za pokojnikom, lirskog karaktera, ali postoji i muško. Muškarci se, sa najstarijim na čelu, okupljaju nedaleko od pokojnikove kuće, oni skidaju kape i počinju glasno izražavati svoju žalost. Najčešće je to samo uzvikivanje bez konkretnog teksta, ali je ponekad i nabranje koje ima epski karakter. Kada ovi muškarci ulaze kod pokojnika, svi prisutni ustaju i odgovaraju im na isti način. Ovako se izražava žalost i za preminulim muškarcima i ženama. Ovaj običaj imaju svi Alani; i hrišćani – Ironci, i muslimani – Digorci. Kome god Alani idu na pokazanje, i onima koji nemaju lelekanje kao običaj, oni svoju žalost za pokojnikom izražavaju na svoj tradicionalni način i dan-danas.“

*

U prilogu *Lelekanje i lelek u Crnoj Gori* bilo je riječi i o vrstama leleka i različitim običajima lelekanja.

2. februara 1989. godine bili smo u Gornjim Čavorima u kući Vasa Mašova Čavora, rođenog 1928, zemljoradnika po zanimanju, koji je sav svoj vijek proveo u ovom podllovčenskom selu. Iako ima samo četiri razreda osnovne

⁴ Jozef Koleček, *Černa Hora v miru*, Praha, 1883. Citat preuzet iz knjige: Marko Miljanov, *Sabrana djela*, knj. V, Grafički zavod, Titograd, 1967. Odlomak iz pomenutog djela pod naslovom „Nepokoren“ preveo je Savo Orović, str. 160–162.

škole, Vaso Čavor je dobar poznavalac crnogorskih običaja, istorije, pa i književnosti i vrlo je zahvalan sagovornik.

Može se slobodno reći da sve karakteristike lelekanja u Gornjim Čavorima vrijede za sva sela Njeguškog podvršja (Mirac, Poda, Gornji i Donji Čavori i Majstori), a naš sagovornik smatra da se tako leleče u cijeloj Katunskoj nahiji.

Leleče se za *svim* preminulim *muškarcima* od jedno i više godina života.

Za *ženama* se leleče samo ako je to *žena-čoe*k, ali svako bratstvo leleče i za svojom *dobrom odivom* (svojom rođakom, udatom u drugo bratstvo), pa i u krajevima gdje lelekanje nije običaj.

Prvi lelek – je oglašavanje da je neko preminuo, što čini najbliža rodbina pokojnika.

Noću se po pravilu ne leleče. Jedino, ako se sa preminulim iskopala kuća (ako je on posljednji muški potomak te porodice), ili ako je pokojnik mlad čovjek.

Na prvi lelek, na glas, najbliža rodbina iz drugih kuća (samo muškarci) kreću ka kući pokojnika i leleču kako ko stigne. Ovaj lelek prvih pokajnica nema razvijeniji sadržaj. Izriče se u horu (ako prilazi više ljudi). Kuća je dužna da odgovori isto u horu, što zavisi od broja muških glava u kući.

Organizovani dolazak na *pokajanje* (na saučešće) ima i organizovaniji lelek. Leleče svaka grupa koja prilazi kući. Prije samog prilaska, najstariji član grupe dogovori se sa ostalima ko će ispred grupe prvi zalelekat. Lelekač koji počinje, ako je stariji i ugledniji, ide na čelo grupe. Ako je riječ o mlađem čovjeku, onda on ide iza najstarijeg (najuglednijeg) člana konkretne grupe. Inače, lelekač se bira prema grlu (glasu) i sposobnosti da sroči lelek. Svaki lelek ima, otprilike, ovakav tok:

– počinje obavezno „O, lele mene (meni) danas i do vijeka za tobom (dodaje se ime i „brate“, „kume“, „prijatelju“ – već prema tome šta je pokojnik lelekaču),

– središnji dio leleka sadrži najvažnije karakteristike pokojnika, prema njegovom uzrastu, karakteru, mjestu u društvu, porodici i bratstvu;

– svaki lelek obavezno završava dugim i otegnutim, ponekad i ponovljenim „le-leee!“

Kada lelekač-solista završi svoj lelek, svi članovi njegove grupe, svako na svoj način, ne vodeći računa o tome šta govore ostali u grupi, uzvikuje svoj lelek. Melodija je ista kao kod prvog lelekača. Lelečući, svi oni polako, s noge na nogu, kreću ka kući i uopšte se ne zaustavljaju. Tek ulazeći u kuću, a stalno lelečući, skidaju kape. Vjerovatno je skidanje kape ušlo u običaj zato što je ranije na grudima pokojnika, dok je ležao na odru, ležao krst sa raspećem.

Iz kuće *počnu odgovarati* kada se lelekom oglasi prvi lelekač, samo forme radi i dajući time znak da ih dočekuju. Ako ne bi odgovorili, bilo bi to uvredljivo za konkretnu grupu, no pokajnice se ne bi vratile bez izjave saučešća.

Obaveza najbližih muških rođaka pokojnika je i da, bar jedan, lelećući, pođe u susret pokajnicama i sreta ih na 10-15 metara od ulaza. On dočekuje prvoga iz grupe, okreće se takođe lelećući. Svi tako prelaze prag, sretač prvi, i leleću sve do samoga odra i sretač i pokajnice, a ovdje sretač ustupi mjesto pokajnicama, a on se vraća da dočeka sljedeće grupe ili, ako se niko ne čuje, stane da primi saučešće kod ulaznih vrata od grupe koju je upravo uveo.

Ako neko želi da izrazi *posebnu počast ili zahvalnost pokojniku*, on se izdvaja iz grupe, sam prilazi i sam leleće. Tako je 12. februara 1976, došao na pokajanje Mašu Nikovu Čvoru (80 godina) Dušan Krstov Kaščelan s Mirca, iako se Mirčani nikada ne izdvajaju iz grupe. Počeo je da leleće sa nekih 150 metara od ulaza u kuću, obraćajući se pokojniku najbiračijim riječima pohvale i zahvalnosti. Slično su postupila braća Nikola i Lazar Čvor kada im je umro najstariji brat Krsto (1987). Pošto su rano ostali bez oca, Krsto se brinuo o njima. I zato su oni lelekali: „Lele nama, roditelju!“ i udarali se pesnicama u glavu.

Sljedeći lelek se čuje kod *iznošenja pokojnika iz kuće*. Lelek počinje najbliži, obično sin, a prihvataju i nastavljaju ostali muški rođaci i leleću ponekad čak i do 50 metara od kućnog praga.

Na groblju, na tridesetak metara od ulaska u groblje, rodbina pokojnika leleće njega i ranije sahranjene rođake, no svako za sebe ne vodeći računa o tome šta govori i koga leleće neko iz te grupe. To ne traje dugo; samo dok se ne uđe u groblje.

Kod spuštanja pokojnika u grob, lelek počinje njegov najbliži rođak, a ostali nastave ne čekajući da ovaj završi.

Ako neko ne stigne na pokajanje u kuću pokojnika, već tek na groblje, leleće isto kao da prilazi kući. Razlika je samo u tome što se na ovaj lelek ne odgovara. U posljednje vrijeme se događa da se i na groblju odgovori, imajući u vidu da je zakašnjeli imao neki razlog što nije stigao kući. Zato se ovdje i kaže: „Umro mu je onaj kome ne može otići na pokajanje“.

Najbliža rodbina, ako nije stigla na sahranu, prvo ide na groblje, gdje, pored ostaloga, i leleće, pa tek onda ide kući na saučešće.

Naredno lelekanje je tek na *četrdeset dana*. Leleću kratko dva-tri rođaka kad se već primaknu grobu.

Na vijest o smrti nekoga *ko ne može biti sahranjen u svome kraju*, sav obred obavlja se nad fotografijom pokojnika koja se, umjesto tijela, polaže na odar. Sav obred – dolazak pokajnica, njihovo dočekivanje, odnos prema odru – sve se obavlja kao da je tijelo pokojnika prisutno. Primjer: Milan Perov Čvor ubijen je 1937. godine u Beogradu kao podoficir kraljevske armije i tamo

negdje tajno sahranjen. Sav obred obavljen je nad njegovom fotografijom u selu Donji Čavori. Na groblje su nosili fotografiju i vijence. Fotografiju su položili na grob pokojnikovog oca, a vijence sa strane. Po obavljenom obredu, fotografiju su vratili kući.

Podvršani, i kada odlaze na sahrane u sredine *gdje lelekanje nije običaj*, a imaju informaciju da je pokojnik bio ugledna ličnost, prilaze po svome običaju – *lelečući*.

Isto tako, ako kod njih na pokajanje dođu ljudi koji ne leleču, Podvršani ih dočekuju lelekom iz kuće i sretaju po već opisanom ceremonijalu.

U ovom kraj, svi stariji lelekači, dok leleču, drže ruke na bokovima (iznad kukova).

*

Njeguško podvršje je stara Crna Gora. Na samo 50 metara od kuće Vasa Čavora prolazila je granica Austro-Ugarske sve do 1918. godine. Ta granica je i dijelila ova sela od niza grbaljskih sela – koji čine deset sela Gornjeg i deset sela Donjeg Grblja. Sela Gornjeg Grblja nalaze se na padinama Lovćena uz Grbaljsko polje (polje između Budve i Tivta), a sa druge strane polja, prema moru, smještena su sela Donjeg Grblja.

Dobijali smo različite informacije – od onih da se u Grblju uopšte ne leleče, pa do tvrdnji o vrlo rijetkom običaju lelekanja. Odlučili smo da o tome porazgovaramo s jednim od najstarijih Grbljana – Petrom Radovim Vujičićem, rođenim 1906. u selu Glavati (Donji Grbalj). Vujičić je živa enciklopedija Grblja, riznica usmenog blaga, i izuzetno nadaren kazivač.

Vujičić se sjeća sahrane svoga djeda (djedovog brata) Iva koji je 1914. preminuo u 92. godini života. Kako je djed Ivo bio vrlo ugledan i zaslužan čovjek, na ovu sahranu su došli ne samo Grbljani, već i Paštrovići, neki Krto-ljani... Svi su lelekali. Ovdje ćemo naglasiti samo razlike između lelekanja u Grblju i u selima Njeguškog podvršja:

- u Grblju nema grupnog (horskog) leleka. Zato, ako je u grupi više lelekača, svaki novi lelek počinje tek kada se završi prethodni;

- lelek, kao najava dolaska grupe, počinje i na 200 metara od kuće, ali se tu i prekida, da bi se ponovio već kada grupa stigne blizu kuće pokojnika;

- prilikom lelekanja, lelekači ne zauzimaju nikakav poseban stav;

- pokajnici skidaju kape tek na ulazu u kuću;

- iz kuće se takođe odgovara i sretaju se pokajnice, prate sve do praga;

- lelekači (bliža rodbina pokojnika) udaraju se pesnicama u glavu i u grudi;

- prvi lelek je glas (ili na glas) da je neko preminuo i izriče ga najbliža rodbina pokojnika;

– samo najbliža rodbina leleče još i kod iznošenja pokojnika iz kuće i kod njegovog spuštanja u grob;
– poslije dana sahrane, čak ni na četrdesnicu, ne leleče se;
– za ženama leleče samo njihova bliža rodbina, ali i to zavisi od zasluga pokojnice.

Petar Vujičić se sjeća da je, prilikom svojih odlazaka na sahrane u krtoljska i luštička sela (sela na Luštičkom poluostrvu koje zatvara Bokokotorski zaliv), primijetio da se u krtoljskim selima lelekalo manje nego u Grblju, a još manje i rjeđe lelekalo se na Luštici.

Kako se danas leleče u Grblju, koliko se ovaj običaj, i u kojem obliku, sačuvao – razgovarali smo sa Rankom Mršuljom (električar u penziji, 1923) i njegovim sinom Krstom (tehničar, rođen 1950) u Nalježićima u Gornjem Grblju.

Još se leleče u svih dvadeset grbaljskih sela.

Sačuvan je običaj lelekanja na istom mjestu i u isto vrijeme koje je pomenuo i naš sagovornik Petar Vujičić (vijest o smrti, prilazak kući na pokajanje (saučešće), iznošenje pokojnika iz kuće i spuštanje u grob).

Promijenio se odnos prema pokojniku, osjećaj za kim treba lelekat. Novi kriterij nije uslovljen polom, već starošću. Tako, po riječima Krsta Mršulje, niko mlađi od pedeset godina nije sahranjen bez lelekanja. Inače, čak i ugledni starci, čija se smrt očekuje, koji su doživjeli duboku starost, sahranjuju se bez leleka.

Novo u leleku Grbljana je i to, da lelekač i svi oko njega, za vrijeme lelekanja, skidaju kape.

Danas Grbljani leleču i na sahranama izvan Grblja, ako su bili bliski (rodbinski ili drukčije) sa pokojnikom ili njegovom kućom.

*

Ovim kolažom novih saznanja o lelekanju i leleku nije iscrpljena tema kojom se bavimo u posljednje vrijeme. Predstoje dalja istraživanja na terenu ne samo današnje Crne Gore, a, vjerovatno, naći će se još ponešto i u literaturi, ako ne u onoj folklorističkoj i etnografskoj, onda u putopisnoj i istorijskoj.

(1989)

KRITERIJUMI ZA PRIHVATANJE RADOVA I UPUTSTVA SARADNICIMA

Časopis *Lingua Montenegrina* objavljuje prevashodno rezultate originalnih filoloških i kulturoloških naučnih ispitivanja, ali i preliminarna saopštenja te pregledne naučne i stručne radove. Pored toga, objavljuju se i recenzije i prikazi knjiga, časopisa, naučnih i stručnih skupova.

Radovi koji su prethodno objavljeni u drugim publikacijama, ili su u postupku recenzije za objavljivanje u njima, ne mogu biti prihvaćeni za objavljivanje. Ukoliko autor u ponuđeni rukopis uvrsti djelove materijala koji je prethodno objavio, takav sadržaj dužan je citirati ili označiti na drugi način. Autori su takođe dužni eksplicitno navesti izvore svih ideja u radu preuzetih od drugih, bez obzira na to radi li se o objavljenim, neobjavljenim ili elektronski dostupnim materijalima.

Odluku o tome da li će rukopis ponuđen za objavljivanje biti prihvaćen Redakcija zasniva na ocjeni recenzenata, na osnovu koje se vrši i kategorizacija radova. Objektivnost i anonimnost recenzije obezbjeđuju se time što recenzenti prilikom ocjenjivanja radova nemaju informacije o njihovoj autoru, kao što ni autori nemaju podatke o recenzentima.

Časopis *Lingua Montenegrina* izlazi iz crnogorskome ili drugom slovenskome jeziku, kao i na nekom od svjetskih jezika (engleski, njemački, ruski, francuski itd).

1. **Izvorni naučni rad** (*Original scientific paper*) sadrži neobjavljivane rezultate izvornih teorijskih ili praktičnih ispitivanja koje je autor korektno naveo tako da se mogu provjeriti njihova tačnost i tačnost analiza.
2. **Preliminarno saopštenje** (*Preliminary communication*) sadrži građu ili naučne podatke koji zahtijevaju brzo objavljivanje.
3. **Pregledni rad** (*Review*) jeste kritički i analitički pregled nekog područja ispitivanja ili jednog njegova dijela. U članku treba biti vidan autorov doprinos izučavanju izabrane problematike, a citirana literatura mora biti cjelovita.
4. **Stručni rad** (*Professional paper*) informiše i uvodi u problematiku stručne bez pretenzija da bude plod naučnoga istraživanja.

U gornjem lijevom uglu potrebno je istaći: ime i prezime autora, instituciju u kojoj je zapošljen, grad i e-mail adresu.

Naslov rada mora biti kratak i jasan. Rad treba da sadrži sažetak do 200 riječi i 4–8 ključnih riječi. Naslov rada, sažetak i ključne riječi potrebno je prevesti na engleski jezik.

Redakcija zadržava pravo da u bilo koji segment rada unese neophodne tehničke i slične izmjene.

Rukopisi i CD se ne vraćaju.

Redakcija

PAPER SUBMISSION AND ACCEPTANCE CRITERIA

Lingua Montenegrina publishes primarily the results of original philological and cultural scientific researches, as well as preliminary communications, and scientific and professional papers. In addition, book reviews are published, as well as reviews of magazines, and scientific and professional conferences.

Papers are submitted and processed free of charge. Authors of papers and contributions retain the copyrights for their work. Papers that have been previously published or submitted for publication elsewhere may not be published in *Lingua Montenegrina*. Where the paper submitted contains materials overlapping with the previously published works of his/her own, the Author must cite these works in his/her paper. Authors are also obliged to explicitly state the origin of all the materials and ideas authored by others in their work, regardless of whether such materials were previously published or not.

The decision of the Editorial Board on whether the paper is to be accepted for publication, as well as the classification of papers accepted for publication, is based on the evaluation of Reviewers. Objectivity of the Reviewer's decision-making is ensured through a double-blind review process, whereby the Reviewers do not know the Authors and vice-versa.

1. *Lingua Montenegrina* is published in the Montenegrin and other Slavonic languages, as well as in internationally spoken languages (English, German, Russian, French, etc).
2. *Original scientific papers* contain unpublished results of original theoretical or practical researches. Its authors must list all the inputs and information in such a manner that the accuracy of the data provided and the analysis carried out may be verified.
3. *Preliminary communications* contain the materials or the scientific data that need to be published urgently.
4. *Reviews* are critical and analytical overviews of a field of study or a part thereof. Articles must contain author's contribution to the study of selected problem area, while the quoted literature must be comprehensive.

Professional papers aim to provide information and introduce a field of study or problem area, while the author does not aspire to conduct a detailed scientific research of the subject matter.

In the upper left corner of a paper, all the authors should note: the author's first and last name, his/her affiliation, place of residence, and e-mail address.

Titles should be concise and clear. Each paper should contain an abstract of up to 200 words, and 4-8 key words.

The Editorial Board reserves the right to make any necessary technical and similar changes to the papers.

Manuscripts and CDs will not be returned.

The Editorial Board